

Wetenschap als verbinding

diestoespraak Universiteit van Amsterdam, januari 2025

Peter-Paul Verbeek

Beste mensen,

Wij vieren vandaag de 393^e verjaardag van de Universiteit van Amsterdam. Dat doen we in een tijd waarin de wetenschap harder nodig is dan ooit. Niet alleen om innovatie aan te jagen, zoals zo vaak wordt gezegd, niet alleen om de gezondheidszorg verder te helpen, niet alleen om de arbeidsmarkt nog beter te kunnen bedienen. De wetenschap is vooral ook nodig om verbinding te brengen in een wereld die steeds verder verdeeld raakt.

Al op de eerste dag van het bestaan van onze universiteit werd deze verbindende kracht van de wetenschap benoemd. Caspar Barlaeus liet de oratie die hij op 9 januari 1632 hield ter gelegenheid van de stichting van de Doorluchtige School waaruit de UvA is voortgekomen, voorafgaan door een gebed. Daarin sprak hij onder andere de volgende woorden:

“Gij, o God, hebt deze stad door uw wijsheid gegrond, Gij hebt door diezelfde wijsheid mensen van zoveel verschillende volken tot een gemeenschappelijk leven tezamen gebracht [...]. Geef, dat door de genade van die wijsheid de verbondenheid van deze gemeenschap nog hechter wordt [...].”¹

Wijsheid kan verbondenheid brengen, zo stelde Barlaeus 393 jaar geleden, en hij hoopte dat de stichting van onze universiteit aan die verbondenheid zou bijdragen. Anno 2025 is deze verbindingskracht niet minder nodig dan in 1632. De wereld kent grote geopolitieke spanningen, bevolkingsgroepen staan steeds vaker tegenover elkaar, en intussen is het huidige publieke debat vaak meer gericht op verschil dan op verbinding, meer op het eigen gelijk dan op onderling begrip. Hoe kan wetenschap in deze verdeelde wereld een verbindende rol spelen?

Ik wil u graag in drie stappen meenemen naar een antwoord op deze vraag. En ik zal daarbij aansluiten bij de kerntaken van de universiteit, namelijk ons wetenschappelijk onderzoek en ons onderwijs en onze maatschappelijke *impact*. Want zowel in het *zoeken* naar kennis en inzicht, als in het *overdragen* daarvan en het *inzetten* ervan voor de samenleving, schuilt die verbindende kracht.

1. De waarheid is wat verbindt

Laat ik beginnen met het actief *bedrijven* van wetenschap: het zoeken naar waarheid en inzicht. Om dat te doen maak ik een korte rondgang, in vogelvlucht, langs de gedachten van enkele filosofen over wetenschap en waarheid.

---

¹ C. Barlaeus, *Mercator Sapiens. Oratie gehouden by de inwijding van de Illustere School te Amsterdam op 9 januari 1632* (ed. Sape van der Woude). Universiteitsbibliotheek, Amsterdam 1967, p. 54

De Duitse filosoof Karl Jaspers, aan wiens denken ik ooit mijn afstudeerscriptie en een deel van mijn proefschrift wijdde, stelde: “Wahrheit ist, was uns verbindet”² - waarheid is wat ons verbindt. Die verbinding bestaat allereerst tussen onderzoekers en dat wat ze bestuderen: ons begrip van de wereld verbindt ons met die wereld, op een heel specifieke manier. Maar vooral bestaat ze tussen de mensen die dat begrip delen, of er gezamenlijk naar zoeken. Waarheid bestaat niet alleen voor jezelf, maar is groter dan jezelf. Dat waar wetenschap naar zoekt, heeft potentieel betekenis voor iedereen. Wetenschap verbindt ons, omdat ze leidt tot een gedeeld begrip van de wereld.

Geen waarheid zonder twijfel

Maar deze verbinding is kwetsbaar. Ze is namelijk altijd voorlopig. Het behoort tot de kern van de wetenschap om altijd weer kritische vragen te stellen, ook bij je eigen antwoorden. Om te twijfelen aan wat zeker lijkt. Om het vanzelfsprekende minder vanzelfsprekend te maken. De wetenschapsfilosoof Karl Popper heeft overtuigend betoogd dat een bewering, paradoxaal genoeg, alleen maar wetenschappelijk te noemen is als het in principe mogelijk is om die bewering te weerleggen: om een experiment uit te voeren of een argument te bedenken waaruit eventueel zou kunnen blijken dat het toch anders zit dan we dachten.³ Als een bewering niet potentieel weerlegbaar is, kun je nooit vaststellen of die bewering ook onwaar zou kunnen zijn – en juist dat zou een vrijbrief geven om zomaar van alles te beweren. Wetenschap bestaat bij de gratie van twijfel, niet van onwrikbare waarheden.

Socrates stelde pakweg 2400 jaar geleden over de waarheid al: “Ik weet niets, en evenmin denk ik dat ik iets weet” – vaak geparafraseerd als: ik weet maar één ding en dat is dat ik niets weet.⁴ Wetenschap werkt niet verbindend door een dispuut te beslechten met een beroep op ‘de waarheid’ die het laatste woord zou moeten hebben. Wetenschap draait niet om ‘gelijk hebben’ maar om ‘samen begrijpen’. Niet voor niets richtte Socrates zich op de *dialog* en niet op het *overtuigen* van zijn gesprekspartners. Hij gaf geen antwoorden maar stelde voortdurend vragen, om in gesprek steeds dichterbij een gedeelde waarheid te komen. De waarheid laat zich niet afdwingen: verbinding ontstaat alleen als mensen echt zélf tot een gedeelde waarheid komen.

Open ruimte

Voor die gedeelde waarheid is *ruimte* nodig. Ruimte voor een open dialoog, voor kritische vragen. Voor zelfkritiek en een gezonde twijfel aan het eigen gelijk, in het vertrouwen dat kritische perspectieven tot dieper inzicht leiden. Het openhouden van die ruimte is niet altijd eenvoudig. Ook niet binnen onze eigen universiteit. De verleiding blijkt soms groot om de waarheid niet als *verbindend* maar als *uitsluitend* te zien. Niet als een *gedeelde* waarheid maar als een die je anderen wil *opleggen*. Omdat je vindt dat je gelijk hebt, en het onaanvaardbaar vindt als anderen weigeren die waarheid te delen. En deze verleiding wordt groter als er aan die waarheid een groot maatschappelijk doel of een sterke normatieve overtuiging verbonden is.

---

² Zie: R. Schulz, G. Bonanni & M. Bormuth, “Wahrheit ist, was uns verbindet”: Karl Jaspers’ Kunst zu philosophieren. Göttingen: Wallstein Verlag, 2009.

³ Karl Popper, *The logic of Scientific Discovery*. London: Routledge, 2005.

⁴ Plato, *Apologie van Socrates*, 21d – hier vertaald vanuit *Plato in Twelve Volumes*, Vol. 1 (translation: Harold North Fowler). Cambridge, MA: Harvard University Press 1966.

Om de waarheid echt verbindend te laten zijn, moeten we juist bij gevoelige onderwerpen zorgen dat we wetenschappelijke en maatschappelijke vragen goed van elkaar onderscheiden. Let wel: niet *scheiden*, want ze zijn nauw verbonden, maar *onderscheiden*. Vanuit maatschappelijk perspectief zoek je naar een besluit, naar een *afsluiting* van de dialoog. Vanuit wetenschappelijk perspectief wil je juist het gesprek *openhouden*, en ruimte blijven maken voor andere perspectieven. Niet omdat wetenschap politiek neutraal zou moeten zijn – dat is ze zeker niet, want ze heeft een enorme invloed op politieke keuzes, en gaat onvermijdelijk uit van vraagstellingen en denkkaders die zelf niet neutraal zijn. Maar omdat wetenschap alleen iets waard is, óók als basis voor maatschappelijke besluitvorming, als ze voortdurend getest, beproefd en bevraagd mag worden vanuit alle mogelijke perspectieven. Voor deze wetenschappelijke openheid is ook openheid nodig ten aanzien van onze maatschappelijke en normatieve overtuigingen. Want alleen dan houden we ruimte om alle vragen te kunnen stellen en alle gedachten te durven delen en bespreken.

Sensus communis: common sense als gemeenschapszin

Zo zijn we weer terug bij de verbindende kracht van de waarheid, waar Jaspers over sprak. Wetenschappelijke openheid is uiteindelijk openheid voor *anderen*. De verbindingskracht van de wetenschap schuilt in de noodzaak om *gezamenlijk* tot kennis en inzicht te komen. Waarheid is betekenisloos als ze alleen voor jouzelf zou gelden, en niet door anderen bekritiseerd zou kunnen worden.

Dat betekent dat wetenschap vraagt om ‘gemeenschapszin’. Hannah Arendt duidde die aan als *sensus communis*⁵. Dat kun je vertalen als ‘common sense’: ‘gemeenschappelijke betekenis’, iets wat iedereen vindt, het ‘gezonde verstand’. Maar het betekent ook ‘gemeenschappelijke zintuiglijkheid’: letterlijk ‘gemeenschaps-zin’, een gezamenlijke manier van kijken die het mogelijk maakt om het überhaupt over iets eens te kunnen worden. We worden een gemeenschap door een gezamenlijk zintuig te ontwikkelen, een gezamenlijke manier van kijken.

In een tijd van polarisatie kunnen universiteiten daarom plekken van verbinding zijn. Plekken waar het ‘gemeenschaps-zintuig’ van de wetenschap actief aan het werk is, en wordt doorgegeven aan nieuwe generaties studenten. Het wetenschapssysteem zelf werkt hier overigens niet altijd aan mee. De enorme nadruk op individuele prestaties, beurzen en prijzen nodigt mensen er eerder toe uit om zich te *onderscheiden* dan zich te *verbinden*. Universiteiten moeten zich dan ook actief blijven richten op het scheppen van de voorwaarden voor verbinding. Op ruimte bieden aan dialoog, niet op het verder aanjagen van polarisatie. Op het blijven openen van discussies met steeds nieuwe argumenten en perspectieven, niet op het beëindigen ervan met onwankelbare wetenschappelijke of morele waarheden. En op het erkennen en waarderen van prestaties van *groepen* wetenschappers en niet alleen van individuen.

Laten we elkaar erop aanspreken als we merken dat die ruimte voor verbinding er onvoldoende is. Zodat de universiteit een plek kan blijven waar je altijd opnieuw kunt beginnen, nieuwe vragen kan stellen, anders kan denken, tegen de stroom in kan bewegen,

---

⁵ Arendt spreekt op veel plaatsen over de ‘sensus communis’. Zie vooral: Hannah Arendt, *The Life of the Mind*, New York: Harcourt, Inc., 1978, pp. 50-54

tegen de gevestigde orde in kan gaan. Alleen als iedereen zich vrij kan voelen om te denken wat zij of hij denkt, kan de waarheid werkelijk verbindend zijn.

2. Onderwijs als verbindingsruimte

De verbindingskracht van de wetenschap schuilt ook in ons onderwijs. Door studenten op te leiden maken wij hen immers onderdeel van allerlei verbindingen: met wetenschappelijke kennis en inzichten, met de samenleving, met docenten, met elkaar, en zeker ook met zichzelf. De Nederlandse pedagoog Gert Biesta betoogt dat goed onderwijs altijd drie aspecten heeft: kwalificatie, socialisatie en subjectivering.⁶ Studenten doen kennis, inzicht en vaardigheden op, worden daarbij onderdeel van sociale en culturele verbanden en ontwikkelen hun eigen identiteit. Dit geldt ook voor het onderwijs aan de Universiteit van Amsterdam. Ons onderwijs draait niet alleen om vakinhoud, maar ook om het wetenschappelijke 'ethos' dat we overbrengen, om de maatschappelijke betrokkenheid die de UvA zo kenmerkt, en om de identiteit die studenten ontwikkelen en die hen in staat stelt om vanuit hun sociale en academische vorming bij te dragen aan de wetenschap en de universitaire gemeenschap.

Bij al die aspecten van ons onderwijs speelt 'verbinding' een centrale rol: verbinding met de wetenschap, verbinding met elkaar, verbinding met maatschappelijke vragen. Vanuit die verbinding kun je je gebalanceerd ontwikkelen als academisch geschoold persoon, als onderdeel van de samenleving, en als individu.

Het komend jaar gaan wij als universiteit werken aan een nieuwe onderwijsvisie. De huidige visie heeft een groot aantal jaren dienstgedaan, door richting te geven aan het verbeteren en vernieuwen van ons onderwijs. En nu we het afgelopen najaar met succes onze Instellingstoets Kwaliteitszorg hebben afgerond – overigens met zeer veel lof voor ons Teaching and Learning Center, juist door de verbindende (!) rol ervan binnen de UvA, tussen opleidingen, faculteiten en het UvA-brede perspectief – is het tijd voor een nieuwe visie. We gaan daar ruim de tijd voor nemen, en met zoveel mogelijk betrokkenen vanuit de hele universiteit formuleren wat onze visie op goed universitair onderwijs is. De drieslag van Biesta zal daar ongetwijfeld een inspiratiebron bij zijn.

Artificiële Intelligentie

In ons onderwijs gaat Artificiële Intelligentie bovendien een steeds grotere rol spelen. AI is een disruptieve technologie, die de rol van de universiteit op vele manieren ontregelt. Juist ook binnen de drie domeinen van Biesta, want ze heeft grote invloed op wat studenten moeten leren, hoe ze zich met elkaar en de samenleving verbinden, en hoe ze zich als persoon ontwikkelen. AI verandert allereerst de arbeidsmarkt: van een goede journalist, bioloog, arts of socioloog verwachten we intussen echt iets anders dan voor de tijd van AI. Ze verandert ook hoe we leren en onderwijzen: studenten leren in interactie met chatbots, en docenten zullen deze nieuwe leerstijlen moeten integreren in hun manier van college geven. En ze verandert de wetenschap zelf: AI speelt een steeds grotere rol in de manier waarop

---

⁶ Gert Biesta, *Het beeld van de leraar: Over wijsheid en virtuositeit in onderwijs en onderwijzen*.

wetenschappers onderzoek doen, vragen formuleren, betekenis geven aan data. Daardoor verandert ook het karakter van wetenschappelijk *onderwijs*, dat immers geworteld is in wetenschappelijk onderzoek. AI vormt steeds meer de infrastructuur van ons denken, en vraagt daardoor om een kritische houding.

We hebben een taskforce van wetenschappers van de UvA en de VU gevraagd om ons te adviseren over de vraag hoe we AI op een verantwoorde manier kunnen integreren in ons onderwijs. Zij gaven ons drie adviezen: één over de technologie zelf, en de manier waarop we moeten voorkomen dat we ‘Big Tech’ een nog grotere invloed geven op ons werk; één over het omarmen van deze technologie in ons onderwijs, door er op verantwoorde manieren mee te experimenteren; en één over het verder ontwikkelen van de ‘AI literacy’ van studenten en docenten, door hen te helpen om kritisch en verantwoord om te gaan met AI. Met alle drie deze adviezen gaan we het komend jaar aan de slag⁷. (Voor wie meer wil weten: op www.uva.nl/ai vind je meer informatie.)

Intussen ben ik er trots op dat de UvA met haar digitale agenda aan de wieg staat van “UvA AI Chat”: een systeem dat het mogelijk maakt om veilig gebruik te maken van het ChatGPT systeem van OpenAI. Ons eigen systeem – ontwikkeld door Danny van den Berg, Frans Beentjes én 4 studentassistenten, onder leiding van Rik Jager – maakt het mogelijk om via een eigen ‘toegangssysteem’ vragen te stellen aan het hele taalmodel van ChatGPT, zonder dat het nog gekoppeld is aan de systemen van OpenAI. De privacy van gebruikers en de veiligheid van onderzoeksgegevens zijn daardoor geborgd. Dit systeem is zo succesvol dat het landelijk geïmplementeerd gaat worden via NPuls.

3. Wetenschap en maatschappij

De verbindingskracht van wetenschap bestaat, ten derde, in haar verbinding met de samenleving. Deze verbinding is er onvermijdelijk, zelfs bij het meest fundamentele onderzoek waarvan de toepassing heel ver weg lijkt. In ons publiek gefinancierde stelsel doen we ons werk immers in belangrijke mate omdat de maatschappij er waarde aan hecht en er ook voor betaalt.

De maatschappelijke impact van ons *onderwijs* is evident: universiteiten leiden mensen op die daarna de samenleving ingaan, en aan die samenleving bijdragen. Ten aanzien van *onderzoek* is die verbinding wellicht wat minder evident. Er bestaat een klassiek onderscheid tussen ‘zuiver’ en ‘toegepast’ onderzoek, en tussen ‘nieuwsgierigheidsgedreven’ en ‘impactgedreven’ onderzoek, waarbij de eerste vorm een hogere status heeft dan de tweede. Maar dit model past niet meer bij de 21^e-eeuwse wetenschap, waarin onderzoek steeds vaker wordt geïnspireerd door maatschappelijke vragen, bijvoorbeeld ten aanzien van klimaatverandering, sociale rechtvaardigheid, of verantwoorde digitalisering. Ik zie niet wat daar ‘onzuiver’ aan zou zijn en ook niet waarom het primair ‘toegepast’ zou zijn aan dit soort onderzoek, want het gaat om heel fundamentele vragen, geïnspireerd door de wens om maatschappelijke impact te hebben. En evenmin zie ik waarom impactgedreven onderzoek niet tegelijkertijd nieuwsgierigheidsgedreven zou kunnen zijn. Je bent als

---

⁷ Voor meer informatie zie uva.nl/ai.

wetenschapper juist *vanuit een wetenschappelijke nieuwsgierigheid* betrokken op maatschappelijke problemen, die je aanzet tot vernieuwend onderzoek dat kan bijdragen aan de oplossing van die problemen.

Doordat wetenschap en samenleving steeds nauwer verbonden raken, krijgen wetenschappers een steeds grotere maatschappelijke *verantwoordelijkheid*. Dit geldt voor alle grote maatschappelijke en politieke vragen waarbij we als universiteit onvermijdelijk betrokken zijn, van samenwerking met de fossiele industrie en de bio-industrie tot samenwerking met instellingen in landen als China en Israël. We hebben al enkele jaren een ethisch kader voor samenwerkingen, en dat vullen we steeds aan als daar nieuwe aanleiding toe is.

Ook in onze gesprekken over dit kader is het belangrijk gebleken om aandacht te houden voor onderlinge verbinding en ons te laten leiden door de ‘sensus communis’ die ik aan het begin van dit verhaal noemde. Zodat iedereen de ruimte ervaart om vrij te denken en te spreken, zonder de ander je eigen gelijk op te willen leggen en waarbij de dialoog geen strijd is, maar een gezamenlijk zoeken naar een gedeeld uitgangspunt.

Onze maatschappelijke verantwoordelijkheid gaat bovendien veel verder dan de vraag wanneer we moeten stoppen met bepaalde samenwerkingen. Het is zinvol om hier een onderscheid te maken tussen positieve en negatieve ethiek – die overigens allebei even belangrijk zijn. Negatieve ethiek richt zich op het buiten de deur houden van wat we *niet* willen, positieve ethiek op het scheppen van de voorwaarden voor wat we *wel* willen. Het draait dan niet alleen om het bekritisieren van wat verkeerd is, maar ook om het bouwen aan wat wenselijk is. Niet alleen om het *verbreken* van verbindingen maar om het *aangaan* ervan. Deze ‘positieve ethiek’ ligt aan de basis van ons werk aan de vier grote maatschappelijke thema’s, waar we ons onderzoek en onderwijs sinds enkele jaren op richten: duurzaamheid, gezondheid, verantwoorde digitalisering en sociale veerkracht en rechtvaardigheid. Zo dragen we positief bij aan maatschappelijke uitdagingen.

Het afgelopen jaar opgerichte klimaatinstituut SEVEN is hier een prachtig voorbeeld van, binnen ons thema ‘duurzaamheid’, onder leiding van André Nollkaemper⁸. Als we klimaatverandering willen tegengaan, vereist dit grote maatschappelijke transitie, waarvoor alle wetenschappelijke disciplines nodig zijn. De eiwittransitie, bijvoorbeeld, waarin het eten van vlees sterk wordt gereduceerd. Om dat voor elkaar te krijgen, moeten alternatieve eiwitbronnen beschikbaar zijn, zoals soja. De productie daarvan roept veel complexe vragen op, rondom internationale rechtvaardigheid, nieuwe businessmodellen, gezondheid, smaakbeleving, et cetera. Maatschappelijke verandering vergt een wetenschapsbrede aanpak.

Door onze combinatie van wetenschappelijk topniveau over de volle breedte van de wetenschap met een groot maatschappelijk engagement zijn wij hier als UvA bij uitstek voor toegerust. Want daarmee verbinden we onszelf zowel met elkaar en met wetenschappers buiten de UvA, als met de samenleving waarin we opereren.

---

⁸ Voor meer informatie zie seven.uva.nl.

393 Jaar geleden riep Barlaeus ons al op tot deze ethische houding binnen de wetenschap, met een rede die geheel draaide om het belang van ethiek voor de samenleving – in het bijzonder voor de handel. In het laatste deel van zijn oratie zei hij:

[H]ier zal de overmoed bij het handeldrijven tegemoet worden getreden met voorzichtige vrees, de vrees zal beteugeld worden door zelfvertrouwen, het vertrouwen zal door kennis beheerst worden, en de kennis door een goed geweten.⁹

Ik wens onze mooie universiteit en ons allemaal een heel inspirerend nieuw jaar toe, een jaar van zelfvertrouwen zonder overmoed, van nieuwsgierigheid en van verantwoordelijkheid, en vooral: een jaar van verbinding.

Ik heb gezegd.

DANK

Graag wil ik Elske Gerritsen, Edith Hooge, Yasha Lange, Jan Lintsen, Frank van Vree en Leon van de Zande danken voor het kritisch meelesen bij het schrijven van deze toespraak.

VERWIJZINGEN

Arendt, H. (1978). *The Life of the Mind*. New York: Harcourt, Inc.

Barlaeus, C. (1632). *Mercator Sapiens. Oratie gehouden by de inwijding van de Illustere School te Amsterdam op 9 januari 1632* (ed. Sape van der Woude). Amsterdam: Universiteitsbibliotheek, 1967

Biesta, G. (2011). *Het beeld van de leraar: Over wijsheid en virtuositeit in onderwijs en onderwijzen*. VELON 32 (3), 4-11.

Schulz, R., G. Bonanni & M. Bormuth (2009). *“Wahrheit ist, was uns verbindet”: Karl Jaspers’ Kunst zu philosophieren*. Göttingen: Wallstein Verlag.

Popper, K. (2005). *The logic of Scientific Discovery*. London: Routledge

Plato, *Plato in Twelve Volumes*, Vol. 1, translated by Cambridge, MA: Harvard University Press 1966.

---

⁹ C. Barlaeus, *Mercator Sapiens. Oratie gehouden by de inwijding van de Illustere School te Amsterdam op 9 januari 1632* (ed. Sape van der Woude). Universiteitsbibliotheek, Amsterdam 1967, p. 86